

УДК 376.1:371.21:364.42

Тетяна Дегтяренко, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри корекційної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проведено аналіз проблем та перспектив професійно-трудового навчання дітей та підлітків з вадами психофізичного розвитку у сучасних економічних умовах. Висвітлено проблеми практики у дотриманні принципу наступності професійно-трудової підготовки молоді з вадами психофізичного розвитку за потреб ринку праці та роль спеціальних шкіл у забезпеченні його реалізації. Розкрито сутність пошуків сучасної моделі професійно-трудової підготовки дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах спеціального навчального закладу. Вказано, що у наступній публікації буде продовжено аналіз методологічної сутності сучасних освітніх реформ та визначено їх вплив на якість професійно-трудової підготовки учнів з вадами психофізичного розвитку.

Ключові слова: модель трудової підготовки, професійно-трудова підготовка, розумово відсталі учні, спеціальні школи, навчальні заклади I – II рівня акредитації.

Лит. 7.

Татьяна Дегтяренко, доктор педагогических наук, доцент,
профессор кафедры коррекционного и инклюзивного образования
Сумского государственного педагогического университета имени А.С.Макаренка

НОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА И РОЛЬ СПЕЦИАЛЬНЫХ ШКОЛ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ПОДРОСТКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье проведен анализ проблем и перспектив профессионально-трудового обучения детей и подростков с нарушениями психофизического развития в современных экономических условиях. Освещено проблемы практики в соблюдении принципа преемственности профессионально-трудового подготовки молодежи с нарушениями психофизического развития соответственно потребностям рынка труда и роль специальных школ в обеспечении его реализации. Раскрыто сущность поисков современной модели профессионально-трудового подготовки детей с нарушениями психофизического развития в условиях специального учебного заведения. Указано, что в следующей публикации будет продолжен анализ методологической сущности современных образовательных реформ и определено их влияние на качество профессионально-трудового подготовки учеников с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: модель трудовой подготовки, профессионально-трудова подготовка, умственно отсталые ученики, специальные школы, учебные заведения I – II уровня аккредитации.

Tetyana Dehtyarenko, Ph.D. (Pedagogy), Docent,
Professor of Corrective and Inclusive Education Department
Sumy State Pedagogical University by A. Makarenko

NEW EDUCATIONAL PARADIGM AND THE ROLE OF SPECIAL SCHOOLS IN THE TRAINING OF YOUNG PEOPLE WITH IMPAIRED MENTAL AND PHYSICAL DEVELOPMENT

The article analyzes the problems and prospects of professional-labor training of children and young people with impaired mental and physical development in the current economic conditions. The problems of practice in compliance with the principle of continuity of vocational training for young people with impaired mental and physical development according to the needs of the labor market and the role of special schools in providing its implementation. Author has revealed the essence of searches of modern model of vocational training of children with impaired mental and physical development at special school. The author pointed out that in the next article will continue to review the methodological essence of modern educational reforms and their impact on the quality of vocational training pupils with impaired mental and physical development.

Keywords: model of labor training, vocational training, mentally impaired pupils, special schools, educational institutions of I – II levels of accreditation.

Постановка проблеми. На сьогодні фактор стійкого розвитку країни, її технологічної, економічної, інформаційної і моральної безпеки. На якість професійної підготовки молоді ринку праці потрапляє й молодь, яка має можна розглядати як найважливіший

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

психофізичні порушення та/або інвалідність. Питання наскільки вони підготовлені до професійної діяльності та готові до конкуренції за робоче місце з людьми, які не мають проблем зі здоров'ям, є одним з актуальних на сьогодні.

Аналіз актуальних досліджень. Питання професійно-трудової підготовки осіб з психофізичними порушеннями була завжди у центрі уваги дефектології як науки. Більше ніж півстоліття в дефектології провідною ідеєю була пропедевтична підготовка дітей та молоді з особливими потребами до соціалізації та інтеграції у систему суспільних відношень, складовою якої було їх професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах.

За радянські часи у наукових публікаціях, в яких наводилися результати дослідження проблеми професійно-трудової підготовки дітей та молоді з психофізичними порушеннями підкреслювалося, що молодь успішно опановує різні спеціальності та по досягненню повноліття плідно працює за обраними професіями. Запорукою кращого оволодіння ними майбутньою професією слугувало: своєчасно проведена профорієнтаційна робота, яка дозволяла дітям та їх батькам визначитися та обрати майбутню професію у відповідності до стану здоров'я дитини та потреб ринку праці; створення відповідних умов (матеріально-технічних, психолого-педагогічних та ін.) для професійно-трудового навчання; вчасно та якнайраніше розпочата корекційна робота та врахування особливостей дітей під час формування трудових умінь та навичок.

Саме тому увага вчених-дефектологів була спрямована на пошук оптимальних шляхів професійно-трудового навчання дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку, адже для забезпечення відповідного рівня трудової підготовки цієї категорії дітей необхідні особливі підходи під час її формування. Серед публікацій можна визначити наукові праці, в яких вивчалися проблеми трудового навчання та виховання дітей з різними нозологіями. Проблеми трудової підготовки: сліпих та слабозорих вивчали І. Моргуліс, В. Ремажевська, Т. Свиридюк, Є. Синьова, С. Федоренко та ін.; глухих і слабочуючих – М. Букун, Л. Гозова, В. Засенко, М. Ярмаченко та ін.; з порушеннями інтелектуального розвитку – В. Бондар, Г. Дульнев, В. Загвязинський, Г. Мерсіянова та ін.

Необхідно зазначити, що за сучасності проблема трудової підготовки осіб з порушеннями психофізичного розвитку залишається актуальною

для наукових досліджень. Питання специфіки здійснення трудового, професійного навчання та профорієнтаційної роботи серед дітей та підлітків з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю у системі психолого-педагогічного супроводу висвічували О. Легкий, К. Кольченко, С. Лебедєва, О. Мартинова, О. Охріменко, О.П. Хохліна, Г.М. Мерсіянова та ін.

Слід відзначити наукові праці, в яких висвічуються питання місця і ролі навчальних закладів I–II рівня акредитації (училищ, технікумів і коледжів) в системі професійної підготовки осіб з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю (Л. Лопатко, 2009 р. та ін.).

Втім питання перебудови системи професійно-трудової підготовки осіб з особливими потребами в умовах реформування сучасної системи освіти висвітлено недостатньо.

Метою статті є аналіз методологічної сутності сучасних освітніх реформ та їх впливу на систему професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Проблема якості трудової підготовки учнів у системі спеціальної освіти завжди перебувала у полі зору як педагогічної теорії, так і практики освіти. Втім, розпад Радянського Союзу, який відбувся у 1991 році, негативно вплинув на організацію трудової підготовки молоді з вадами психофізичного розвитку та змінив її методологічні засади. Поява нових країн на пострадянському просторі та кордонів між ними, зруйнувала існуючу за радянські часи систему професійно-трудової підготовки осіб з психофізичними порушеннями. Ця система складалася з мережі спеціалізованих навчальних закладів, де здійснювалася допрофільна трудова підготовка учнів, та професійно-технічних училищ, де випускники спеціалізованих закладів завершували свою професійну підготовку. Інтелектуально збережені випускники спеціальних шкіл могли продовжувати здобувати майбутню професію у вищих навчальних закладах. Втім, відповідно до теорії соціодинаміки корекційно-реабілітаційної діяльності, постулатом якої є твердження, що зміни в одній галузі неодмінно обумовлюють зміни в іншій [2], перебудови, що відбувалися на рівні держави, обумовили зміни у системі професійно-трудової підготовки осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Нагальною потребою сьогодення, відповідно до теорії соціодинаміки корекційно-реабілітаційної діяльності та у контексті сучасних освітніх реформ, є питання визначення методологічної сутності цих реформ та їх впливу на систему

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

трудова підготовка осіб з психофізичними порушеннями. На базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка створено лабораторію корекційно-реабілітаційних технологій. Співробітники лабораторії здійснюють дослідження в рамках комплексної теми “Зміст, організація та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю”. Однією із проблем на яку було сфокусовано увагу науковців – проблема професійно-трудова підготовка дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку. До вивчення проблеми було долучено молодих науковців Є. Горбась, А. Удод, О. Хованову та ін.

Під час проведення Є.В. Горбась у 2008 – 2009 р.р. констатувального етапу дослідження за темою: “Професійно-трудова навчання та виховання як засіб підготовки учнів з вадами інтелектуального розвитку до суспільно-корисної практичної діяльності” було встановлено, що на кінець ХХ – початок ХХІ ст. система підготовки у професійно-технічних училищах цієї категорії дітей була згорнута. Аналіз стану практики організації професійної підготовки осіб з психофізичними порушеннями на рівні регіону дозволив констатувати, що існуюча за радянські часи система навчальних закладів, в яких здійснювалася професійна підготовка осіб з вадами психічного та/або фізичного розвитку, повністю зруйнована. На момент збору у Сумській області статистичних даних щодо організації професійно-трудова підготовки молоді з вадами психофізичного розвитку було зафіксовано факт відсутності груп з професійної підготовки осіб з різними нозологіями у професійно-технічних училищах.

Проведене дослідницею на регіональному рівні опитування адміністрації професійно-технічних училищ та коледжів у Сумській області дозволило встановити причини, які перешкоджали позитивному вирішенню проблеми на практиці: відсутність мотивації у адміністрації навчальних закладів до відкриття груп з професійної підготовки молоді з психофізичними порушеннями; недостатність знань у викладачів професійно-технічних училищ щодо потенційних можливостей та специфіки педагогічної роботи з особами з психофізичними порушеннями; не володіння педагогами та майстрами з виробничого навчання спеціальними методиками навчання цієї категорії людей та ін. (Є. Горбась, 2009). Це й обумовило кризовий стан практики.

У той же час А.В. Удод зазначав, що випускники шкіл-інтернатів для дітей з вадами слуху раніше мали можливість продовжувати освіту і здобувати відповідний фах у цілому ряді

професійно-технічних та вищих навчальних закладів, де були створені спеціальні групи для цієї категорії молоді. На момент вивчення стану практики в Україні (2008 р.) дослідником встановлено, що мережа таких закладів помітно скоротилась, зокрема в Сумській області не було жодного. Під час проведення констатувального етапу дослідження А.В. Удодом було встановлено, що у більшості випадків одним із факторів, який вплинув на скорочення мережі професійно-технічних навчальних закладів, які відкривали групи для навчання глухих дітей, були побутові та фінансові труднощі населення. Ці труднощі ускладнювали умови проживання випускників шкіл-інтернатів для глухих і слабочуючих під час їх професійної підготовки у закладах, розташованих у великих містах – м. Київ, м. Харків, м. Луганськ та ін. Тому більшість із випускників були змушені відмовитися від продовження навчання, а значить потрапляли на ринок праці як некваліфіковані працівники.

Проведене нами дослідження дозволило встановити, що у період економічної нестабільності та руйнування системи професійно-технічних училищ, в яких підлітки з психофізичними порушеннями могли продовжити професійно-трудова навчання та здобути майбутню професію, адміністрація спеціальних шкіл була змушена на емпіричному рівні відшукувати шляхи для вирішення проблем практики. За викликами часу на теренах України стали утворюватися нові об'єднання навчальних закладів, стратегічною метою яких стало подолання негативних явищ, які існували на той час у практиці, з підготовки молоді з психофізичними порушеннями до професійно-трудова діяльності. Спеціальні навчальні заклади свої зусилля з професійної підготовки учнів почали об'єднувати з навчальними закладами І – ІІ рівня акредитації, зокрема училищами, які були територіально наближені до навчальних закладів. Вивчення практики показало поширеність такого підходу на всій території України.

Як приклад такого об'єднання, А.В. Удод наводить досвід Харківської спеціальної вечірньої загальноосвітньої школи для глухих та слабочуючих № 23, яка співпрацювала з ПТУ №33, 40, 44, 41 та Київської спеціальної ЗОШ-інтернат І – ІІІ ст. № 6 для глухих дітей, що з 2000 року продовжувала співпрацю з Київським ПТУ № 39. У першому випадку діти з вадами слуху навчалися в училищі, проживали там у гуртожитку, а у вечірній час здобували освіту у вечірній школі. У другому – діти навчалися в

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

школі, паралельно відвідуючи училище, здобуваючи там відповідні робітничі спеціальності.

Автор стверджує, що таке поєднання зусиль колективів двох закладів можна розглядати як один із напрямів впровадження у практику нової освітньої парадигми – інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, яка була унормована на той час нормативно-правовими документами України [3]. А. В. Удод у 2008 р. очолив напрям дослідження “Єдність корекційно-відновлювальної та профорієнтаційної роботи як необхідна умова формування нечуючих учнів повноцінними громадянами суспільства” та отримав позитивні результати під час проведення експерименту на базі загальноосвітнього навчально-виховного комплексу: “Комунальний заклад Сумської обласної ради Лебединська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат – ДПТНЗ Лебединське вище професійне училище лісового господарства” А.В. Удод зазначає, що результати вказаної роботи набули позитивного розголосу в межах області та України. Зокрема, у 2010 р. на базі школи проходив республіканський науково-методичний семінар голів обласних психолого-медико-педагогічних консультацій, учасники якого мали можливість безпосередньо ознайомитися з роботою комплексу, відвідати заняття групи “кравців”. Результати експерименту були високо оцінені завідувачем центральної психолого-медико-педагогічної консультації та фахівцями, що представляли всі регіони нашої держави.

Останнім часом в Україні пошуки нових шляхів професійної підготовки осіб з сенсорними та інтелектуальними порушеннями здійснюються не тільки на рівні регіону. На державному рівні відбуваються пошуки нових форм професійної підготовки ще однієї особливої категорії дітей. О.А. Хованова (2013 р.) наводить результати експерименту всеукраїнського рівня “Професійно-трудова реабілітація дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції розумового розвитку, шляхом організації профільного навчання в умовах навчально-виховного комплексу” [7]. Автор зазначає, що метою експериментальної діяльності було розробка та апробація моделі профільного навчання розумово відсталих дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з сільськогосподарським напрямом на базі закладу нового типу – навчально-виховного комплексу, як умови оптимальної професійної самореалізації таких дітей, інтеграції їх у суспільство (2005–2014 рр.).

Результатом цього експерименту стало визначення сучасної моделі профільного навчання молоді з особливими потребами [7].

Наведені дані говорять, що проблема професійно-трудової підготовки осіб з психофізичними порушеннями залишається актуальною й до нині. Останнім часом було захищено низка фундаментальних та прикладних досліджень з цього питання: А. Довженко (2012 р.), Л. Лопатко (2011 р.) та ін. Цікавим для нашого вивчення проблеми, є дисертаційне дослідження Л.А. Лопатко “Особливості професійної підготовки нечуючих студентів у навчальних закладах I – II рівнів акредитації”, в якому авторка виділяє основні педагогічні умови успішної діяльності педагогічного персоналу коледжів з підготовки молоді з порушеннями слуху, які забезпечують ефективність формування їх професійного потенціалу [2]. Якісна професійно-трудова підготовка в подальшому надасть можливість під час працевлаштування випускникам з вадами слуху конкурувати з потенційними претендентами на робоче місце, які не мають відхилень у здоров’ї. Отже, пошуки, які здійснюють педагогічні колективи навчальних закладів I – II рівнів акредитації у напрямку вирішення проблеми якісної професійно-трудової підготовки осіб з психофізичними порушеннями – це ще один із варіантів вирішення проблеми, що склалася у практиці.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що ситуація, яка виникла внаслідок економічної нестабільності держави та розпадом, після набуття державою незалежності, системи професійної підготовки підлітків з порушеннями психофізичного розвитку, змусила систему закладів спеціальної освіти та систему навчальних закладів I – II рівнів акредитації звернутися до пошуків сучасних моделей професійної підготовки зазначеної нами частини молодого населення. Втім знадобився певний час для відновлення системи трудової підготовки осіб з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема, розумового розвитку, на рівні регіону. Повторне вивчення стану практики у 2015 році дозволило встановити, що у Сумській області професійну підготовку осіб з психофізичними порушеннями у системі професійно-технічних училищ відновлено. У професійно-технічних навчальних закладах області створено належні умови для здобуття якісної професійної освіти дітям з інвалідністю та/або з порушеннями психофізичного розвитку. Учні набули можливість навчатися як у змішаних, так і у спеціальних навчальних групах. Кількість учнів щороку збільшується (2012 рік – 57 осіб; 2013 рік

**НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

– 77 осіб; 2014 рік – 98 осіб). Для навчання розумово відсталих дітей відкрито спеціальні групи в 7 професійно-технічних навчальних закладах (Білопільське вище професійне училище, Глухівське вище професійне училище, Сумське міжрегіональне вище професійне училище, Сумське вище професійне училище будівництва та дизайну – будівельний профіль; Глинський професійний аграрний ліцей, Конотопський професійний аграрний ліцей – сільськогосподарський напрямок; Сумський центр професійно-технічної освіти з дизайну та сфери послуг – швейний профіль).

Отже, державні органи влади на рівні області, спеціальні навчальні заклади та навчальні заклади I – II рівня акредитації поступово роблять кроки у напрямку виконання принципу наступності підготовки до професійної діяльності осіб з обмеженими можливостями здоров'я в межах регіону.

Висновки. У статті здійснено вивчення сучасного стану теорії та практики з проблеми професійно-трудової підготовки підлітків з вадами психофізичного розвитку, зокрема, ролі спеціальних шкіл у професійній підготовці підлітків з вадами психофізичного розвитку. Втім, ми не ставимо крапки та не підводимо загальні висновки. У наступній нашій публікації продовжимо аналіз методологічної сутності сучасних освітянських реформ та визначимо їх вплив на якість професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку. Об'єктом розгляду будуть масові загальноосвітні навчальні заклади, зокрема їх роль у забезпеченні професійно-трудового навчання учнів з особливими освітніми потребами.

1. Бондарь В.И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917–1990 гг.):

дис. ... д-ра пед. наук за спеціальностями 13.00.01; 13.00.03 / Бондарь Виталий Иванович. – К., 1992. – 319 с.

2. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління: монографія / Т.М. Дегтяренко. – Суми: Університетська книга, 2011. – 403 с.

3. Кабінет Міністрів України. Розпорядження “Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року” № 1482-р від 3 грудня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1482-2009-р.

4. Легкий О.М. Деякі особливості організації господарської та побутової праці сліпих та слабозорих учнів / О.М. Легкий // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. – К., 2009. – Вип. 11. – С. 148 – 152.

5. Лопатко Л.А. Особливості професійної підготовки нечуючих студентів у навчальних закладах I – II рівнів акредитації: автор. дис. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.03 / Лопатко Любов Анатоліївна. – К., 2011. – 22 с.

6. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник / Г.М. Мерсіянова. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80 с.

7. Хованова О.А. Профільне навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції розумового розвитку як педагогічна проблема” / О.А. Хованова, О.В. Гарбуз // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / [ред. кол.: А.А. Сбруєва, М.О. Лазарєв, О.В. Михайліченко та ін.]. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. – № 8. – С. 319 – 326.

Продовження статті див. у наступному числі журналу №4 (123) 2015 р.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015

*“І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.”*

*Тарас Шевченко
“І Архімед, і Галілей”*

